

§30-31. УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО КУРСУ

1. Основні тенденції розвитку світу в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Серед найважливіших тенденцій світового розвитку другої половини ХХ початку ХХІ ст. можна виділити такі:

1. Глобалізація. В економічній сфері глобалізація полягає у зростанні взаємозалежності країн, розширенні міжнародної торгівлі, загальносвітовому характері економічних спадів та криз, формуванні загальносвітового ринку праці тощо. Характерною рисою економічної глобалізації є перенесення транснаціональними корпораціями багатьох виробництв до країн «третього світу» з метою скорочення витрат. З одного боку це сприяє створенню нових робочих місць і стимулюванню економіки цих країн, а з другого – подібні тенденції викликають звинувачення в економічній експлуатації менш розвинутих країн, особливо транснаціональними корпораціями. Тому економічна глобалізація часто критикується як прояв неоколоніалізму.

Проте глобалізація не зводиться лише до економічних процесів: вона знаходить прояв також в інтенсифікації міжнародної політики, культурного обміну, туризму, спорту тощо. Таким чином, глобалізація дедалі більше визначає обличчя сучасного світу, стає однією з найвиразніших рис суспільного прогресу.

2. Інтеграція. В другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. інтеграційні процеси відбувалися в політичній, економічній, військовій сферах. Зокрема після Другої світової війни були створені військово-політичні блоки НАТО та ОВД, економічні об'єднання ЄС та РЕВ, пізніше НАФТА та інші. Інтеграційні процеси мають багато позитивного, оскільки примножують потенціал кожного з учасників об'єднання, сприяють обміну досвідом, новітніми технологіями, фінансами, людськими ресурсами. Проте в міжнародних об'єднаннях, формуються лідери, які перебирають на себе основні важелі впливу та вирішення спільних питань. Однак в цілому інтеграція – прогресивне явище.

3. Науково-технічна революція, яка призводить до занепаду старих галузей виробництва та появи нових, заснованих на використанні новітніх інформаційних технологій. Вплив НТР на життя людей надзвичайно широкий – від використання сучасних стільникових засобів зв'язку, інформаційно – комунікаційних методик в освіті до лазерних технологій у медицині. Проте розмах і якість використання досягнень НТР залежить від рівня загального розвитку економіки кожної конкретної країни.

4. В перші десятиріччя після Другої світової війни відбувся розпад колоніальної системи. В 40–50-х рр. ХХ ст. цей процес проходив в азійських країнах, у 60–80-х рр. він завершився звільненням країн Африканського континенту. На міжнародній мапі з'явилися десятки незалежних держав, які стали частиною торгово-економічних відносин між Північчю та Півднем, тоб-то розвинутими країнами і тими, що розвиваються. Проте відносини між ними почасті мають нерівноправний характер і слабкорозвинуті країни Азії, Африки та Латинської Америки об'єднуються у боротьбі проти «золотого мільярда» – найбільш розвинутих країн.

5. У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. небувалого розмаху досягла «масова культура», розрахована на масове споживання: читачів детективів та любовних романів; слухачів поп-музики; глядачів комедій та фільмів жахів тощо. Стандартизована продукція «масової культури» з країн Західної Європи та США розповсюдилась по всьому світу. В останні роки

виникло нове явище глобального масштабу – культура «віртуальної реальності», яке пов'язане з використанням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Значна кількість населення, особливо молодь, в усіх куточках світу велику частину вільного часу проводить, занурившись у «віртуальну реальність» і це стає дедалі популярнішим.

6. Загрозою всьому людству в наш час є **активізація міжнародного тероризму**, який пройшов декілька стадій свого розвитку – від індивідуальних терористичних актів терористів-смертників, терористичних організацій до сучасних напівдержавних утворень на кшталт ІДІЛу. Боротьбу з міжнародним тероризмом ведуть як державні установи більшості країн світу, так і міжнародні організації.

7. Для розвинутих країн Заходу в період після Другої світової війни характерним було поширення демократії, утвердження правової держави та формування громадянського суспільства. В останні десятиріччя ХХ – на початку ХХІ ст. в цих країнах на основі науково-технічної революції сформувалося постіндустріальне суспільство, якому притаманне домінування «класу інтелектуалів», переважання населення, зайнятого у сфері обслуговування над сферою виробництва, пріоритет науки та освіти.

8. В міжнародних відносинах в період після Другої світової війни домінуючим було протистояння двох наддержав СРСР та США, що призвело до «холодної війни», яка неодноразово наражала людство на можливість виникнення третьої світової війни. Після розпаду Радянського Союзу та завершення «холодної війни» світ на певний час став однополюсним, в якому провідну роль відігравали Сполучені Штати. В останні десятиліття ситуація змінюється в бік багатополосності, завдяки тому, що Європейський Союз, Китай, Росія (інколи сюди додають Індію та Бразилію) стали рівноправними гравцями на шаховій дошці світу.

9. Цікавою тенденцією розвитку світу у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. була успішна боротьба політичних партій та громадських організацій за гендерну рівність, права національних, релігійних та сексуальних меншин, яка вписувалася у рамки боротьби за права людини, закріплені в декількох важливих міжнародних документах.

В цілому динаміка розвитку світу у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. була позитивною, спрямованою на демократизацію в усіх сферах життя людства.

2. Національні та глобальні виклики. Національні виклики для різних країн кардинальним чином відрізняються один від одного. Для країн Африки актуальним викликом є боротьба з бідністю та голодом, в той час як в європейських країнах та США люди ведуть боротьбу з ожирінням та пропагують здоровий спосіб життя. Для одних країн важливим викликом є корупція у вищих ешелонах влади (серед них і Україна), для інших – демократизація суспільного життя, для третіх – подолання наслідків стихійних лих тощо.

Проте існують глобальні виклики, які стосуються життя більшості народів світу. Серйозну проблему становить **демографічна криза**, викликана неконтрольованим зростанням чисельності населення планети: впродовж другої половини ХХ ст. воно збільшилося з 2,5 до 6,3 млрд, тобто в 2,5 рази. Протягом останніх двох десятиліть приріст населення в цілому становив близько 2,4 %.

При цьому в більшості розвинених країн він не перевищував 0,5–1 %, зате в країнах, що розвиваються, досягав 4 %. Максимальних цифр досягнуто на Індійському субконтиненті, у Західній Азії й деяких африканських країнах. Загалом, дві третини населення Землі припадає на так звані «однодоларові країни» (де люди в день отримують не більше одного долара) – Азію, Африку і Латинську Америку.

В той же час **людство безупинно старішає**: якщо у 1950-му р. людей старше 60 років у

світі було 200 млн, то 2050 р. таких людей буде вже 2 млрд. тобто п'ята частина населення. Люди старшого віку, які потребують соціальної допомоги від держави, в різних країнах складають різну частину населення.

Наприклад у Японії люди живуть найдовше: кількість людей, яким виповнилося більше 100 років за останні 20 літ збільшилася у 7 разів, таких людей зараз більше 70 тисяч. В той же час у Індії, люди старші за 65 років складають лише 6 % населення. Старіння населення тягне за собою проблему скорочення робочої сили. Уже зараз робочих місць в Японії як і в інших розвинутих країнах значно більше, ніж робочих рук. Їх заповнюють імігранти, вихідці з країн Азії, Африки, Латинської Америки, бувшого Радянського Союзу. В умовах НТР великий обсяг робіт виконують «розумні машини». Швидке зростання народонаселення та збільшення споживання викликали загрозу продовольчої кризи. Голод є супутником життя багатьох народів країн Сходу та Латинської Америки.

Назріває **енергетична та сировинна криза**: вичерпуються традиційні джерела енергії та сировини, родовища корисних копалин. Вчені прогнозують, що вже у недалекому майбутньому нестача природних ресурсів стане катастрофічною, оскільки біо запас планети виснажується з небаченою в історії людства швидкістю. За даними Всесвітнього фонду дикої природи, природні ресурси споживаються сьогодні швидше, ніж планета їх здатна відтворити. Вже у 2003 р. біологічні можливості Землі перевищувалися приблизно на 25 %. За умови збереження нинішніх темпів споживання ресурсів, до 2050 р. їх буде удвічі менше від потреби.

Величезної шкоди людству завдає **екологічна криза**. Забруднення навколишнього середовища на сьогоднішній день досягло безпрецедентних масштабів. Так, «екологічне житло» людини становить близько однієї четвертої земної суші, але лише десята частина цієї площі придатна для землеробства.

Між тим, через використання непродумано інтенсивних сільськогосподарських технік й вона щороку зменшується на близько 5 млн гектарів. Масове застосування пестицидів і гербіцидів знищує ґрунтоутворюючу флору і фауну, водночас сприяючи розмножуванню шкідливих комах і бактерій. Нині близько 400 видів шкідників рослин є стійкими до впливу хімічних препаратів.

Щорічно до атмосфери потрапляє понад 200 млн тонн вуглекислого газу, 150 млн тонн двоокису сірки, 55 млн тонн окислів азоту та багато іншого - загалом близько 23 млрд тонн газів і понад 1 млрд тонн інших сполук. 350 млн автомашин поглинають кисень, необхідний для дихання 1 млрд людей і викидають в повітря близько 200 різноманітних отруйних речовин. У рік на кожного жителя Землі припадає більше як 20 т промислових та інших відходів.

Внаслідок цього, рівень забрудненості повітря у великих містах в десятки і сотні разів перевищує встановлені граничні екологічні норми, а озоновий атмосферний шар все слабкіше захищає Землю від ультрафіолетового випромінювання. Пошкодження озонового шару (воно прогресує із швидкістю 1-2 % на рік), у свою чергу, спричинює так званий парниковий ефект, що виявляється у кліматичних змінах, пов'язаних із підвищенням температури поверхні Землі, наслідки чого навіть важко передбачити. Так танення льодовиків у Антарктиді і Гренландії може прШвидкими темпами здійснюється забруднення атмосфери шкідливими продуктами металургійної, хімічної, залізорудної промисловості, а також індивідуальних транспортних засобів. Щорічно до атмосфери потрапляє понад 200 млн тонн вуглекислих речовин. У рік на кожного жителя Землі припадає більше як 20 т промислових та інших відходів.

Під загрозою знаходиться й Світовий океан, «остання природна зона», куди протягом лише одного року скидається понад 600 млрд забруднених промислових відходів тощо. Існують великі «мертві» ділянки води, забруднені нафтою. Риба, виловлювана у Світовому океані, відповідно, також є забрудненою.

Забруднення навколишнього середовища та продуктів харчування все відчутніше відбивається на здоров'ї населення. Щороку мільйони людей у світі стають жертвами «цивілізаційних» захворювань, перше місце серед яких посідає пандемія синдрому набутого імунного дефіциту (СНІД), число носіїв якого вже наближається до 40 млн осіб.

Значну небезпеку для людства становить і так званий рак - неконтрольоване збільшення хвороботворних клітин. Існують тисячі різновидів ракових захворювань, які зачіпають кілька органів в організмі. Хоча у галузі досліджень і лікування раку впродовж ХХ ст. було досягнуто значного прогресу, не існує абсолютних методів лікування цієї хвороби, проти якої найширше застосовуються хіміотерапія, променева терапія, хірургія й імунотерапія.

Серед інших невиліковних хвороб варто згадати ще астму – респіраторні розлади, що відбуваються всередині легенів унаслідок запалення дихальних шляхів. Характерними ознаками астми є задишка, приступи кашлю та інші симптоми, які можуть іноді загрожувати життю. Лікування зводиться до використання антиалергенних і протизапальних препаратів, які дозволяють лише дещо послабити симптоми.

Ще одним викликом для світового співтовариства є небезпека кожному громадянину від здійснення **терористичних актів**. А особливу загрозу становить поширення зброї масового знищення – ядерної, хімічної, бактеріологічної, передовсім небезпека заволодіння такою зброєю терористичними структурами.

Таким чином людство стоїть перед багатьма викликами та загрозами, які необхідно вирішувати в мирний цивілізаційний спосіб.

3. Виміри цінностей людського буття в сучасному світі. Цінностями людського буття є як матеріальні речі, так і духовні. Розглянемо духовну складову людського буття. Як правило, поняття «**духовність**» можна окреслити через рівень знань, освіченість, етико-моральну систему співвідношень людини як особистості та її ставлення до соціальної реальності. У процесі соціалізації людини відбувається формування її внутрішнього світу, ціннісно-смислових вимірів буття. На кожному етапі розвитку історії сутність людини у більшій чи меншій мірі набуває нових форм і смислових значень. Людина та її життєві орієнтири розглядаються у різних координатах.

Зокрема в сучасному світі завдяки розповсюдженню соціальних мереж та зануренню молоді у «віртуальну реальність» спостерігається повсюдна знеособленість комунікації, відсутність співпереживання у спілкуванні. Це поглибило властивий для західноєвропейської традиції **індивідуалізм**, що виявляє суперечливий характер буття сучасної людини через замкненість та соціальний інфантилізм.

У той же час процес глобалізації все більше вносить свої корективи у сучасний світ, змінюючи свідомість та соціальний характер життєдіяльності людини. Революція у галузі засобів масової комунікації, що зумовила збільшення швидкості обміну інформацією, прийняття рішень, динаміку економічних, культурних та політичних явищ, визначила такі нові якості людини, як самостійність і рішучість. Необхідність оперативно орієнтуватися у мінливому інформаційному просторі, здатність швидко аналізувати, приймати рішення та сприяти їх втіленню дедалі більше стають ознаками нових вимірів людського життя.

Крім того завдяки науково - технічній революції, значний обсяг важкої та нудної роботи виконують машини, тому людина має змогу все більше часу витратити на саморозвиток та творчість, а відкритий характер демократичного суспільства передбачає виховання почуття свободи та відповідальності.

Категорія відповідальності характеризує людину з погляду виконання нею конкретного практичного завдання, морального обов'язку. Своєю чергою, ця категорія пов'язана з її уявленнями про **свободу**, адже, не володіючи свободою, людина не змогла б відповідати за свої власні вчинки. Свобода і відповідальність завжди передбачають осмислений вибір. Відповідно, обґрунтування вибору (дій чи бездіяльності) свідчить про рівень розвитку особистісної свободи та відповідальності.

Серед «вічних» категорій людського буття продовжують залишатися категорії **«добра і зла»**, **«віри»**, **«надії»**, **«любві»**. В сьогоденному світі вони мають нові обриси, оскільки добро і зло рідко виступають у своєму первісному сенсі. Наприклад у деяких країнах, зокрема у США, дозволений продаж зброї. З одного боку зброя використовується для захисту самої людини та її оточення, з другого – нерідко застосовується для скоєння терористичних нападів, жертвами яких стають безневинні люди.

Використання природних ресурсів є благом для людини та злом для природи. Можна наводити й інші приклади такого внутрішнього протиріччя в стосунках людини і природи, людини і суспільства, людини і нації, людини і малої групи, людини і людини. Проте **духовність є найвищим виміром людського життя**, а духовно розвинена людина усвідомлює себе і свої вчинки, здатна ними керувати й спрямовувати на досягнення суспільно значущих відповідно до норм права і моралі, а головним внутрішнім регулятором її поведінки є совість.

4. Україна у світовому співтоваристві. Після здобуття незалежності Україна почала стверджуватись на міжнародній арені як суверенна держава. Її зовнішня політика є виваженою й передбачуваною, вона спрямована на розвиток добросусідських відносин, зміцнення безпеки в Європі та світі.

Внесок України в поліпшення загальної атмосфери безпеки у світі. Після розпаду СРСР Україна стала ядерною державою, як і Росія, Білорусь, Казахстан. Для західних країн це було великою проблемою. Вони прагнули, щоб Україна, Білорусь і Казахстан відмовилися від своїх ядерних арсеналів і вивезли їх до Росії. Тодішній президент України Леонід Кравчук у січні 1993 р. разом із президентами США та Росії підписав Договір про скорочення стратегічної ядерної зброї (СНО-2). Україна почала вивозити свої ядерні боєголовки до Росії, демонтувати ракети і шахти з устаткуванням.

Важливою подією у зовнішній політиці незалежної України стало її приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ). Це стало можливим після того, як на будапештській зустрічі у верхах країн НБСЄ у грудні 1994 р. президенти США та Росії, а також прем'єр-міністр Великої Британії поставили свої підписи під меморандумом про гарантії безпеки Україні. Аналогічні гарантії надали Україні уряди КНР і Франції, які мають ядерну зброю.

Проте, незважаючи на підписи глав держав, Росія порушии Будапештський меморандум і у 2014 р. анексувала Крим, а потім всіляко підтримала сепаратистські настрої на Сході України і розв'язала гібридну війну з Україною. В цих умовах керівництво нашої держави посилює співпрацю з НАТО, розпочату ще у 1997 р. після підписання Хартії особливого партнерства. НАТО всіляко допомагає Україні у розбудові збройних сил, тренуванні та війсь-

ковому навчанні, постачає певні види зброї, які так необхідні сьогодні. В багатьох країнах Європи та США розуміють, що Україна зараз захищає не лише власний народ, а й мир та спокій народів Європи.

Участь України в діяльності міжнародних організацій. Найбільшою та найвпливовішою міжнародною організацією є ООН. Україна стала співзасновницею цієї організації та бере участь в її роботі з 1945 р. За роки незалежності Україна декілька разів була непостійним членом Ради Безпеки ООН (строком на 2 роки) та удостоювалась честі головувати на засіданнях Ради Безпеки. Одною з важливих місій, які виконує Україна як член ООН є участь у миротворчих контингентах збройних сил в різних країнах світу.

Міжнародна торгівля регулюється правилами СОТ. В основу системи СОТ закладено чотири принципи:

1) членство у СОТ передбачає добровільне визнання країною — учасницею організації правил цієї системи;

2) країни, які належать до цієї системи, користуються режимом найбільшого сприяння в торгівлі;

3) зниження торговельних бар'єрів між країнами — членами СОТ шляхом переговорів;

4) між членами СОТ діє принцип «справедливої торгівлі», згідно з яким країни-учасниці, по-перше, не можуть збільшувати тарифи після того, як вони під час переговорів погодилися на зниження, по-друге, зобов'язані дотримуватися того податкового режиму, який був у країні, де вироблялися ці товари, по-третє, використовувати експортні субсидії. В останні роки Україну прийняли до СОТ і вона змушена дотримуватись цих правил, що доволі складно, проте позитивно впливає на якість української продукції.

Україна також активно підтримує співпрацю з ЮНЕСКО, яка має великий досвід вирішення проблем у галузі культури, проблем збереження культурної спадщини, ліквідації неписьменності, розповсюдження медичних знань та інші. Україна є членом Всесвітньої організації з охорони здоров'я, за допомогою якої зникли деякі небезпечні інфекційні хвороби на планеті, українські медики брали участь у ліквідації епідемій у різних куточках світу. Всесвітня організація з охорони здоров'я в свою чергу направляє медичні препарати та вакцини для українських громадян.

Програма ООН з охорони навколишнього середовища зосереджує свою увагу на ліквідації екологічних катастроф. Українські фахівці теж беруть участь у цій непростій роботі, допомагають постраждалим від стихійних лих та катастроф. Можна згадувати ще низку впливових міжнародних організацій, в діяльності яких беруть участь представники України. Важливо відмітити, що практично завжди про діяльність українських спеціалістів говорять з повагою. Вони сумлінно виконують свою справу.

Участь України в міжнародних спортивних змаганнях.

Українські спортсмени відомі у всьому світі в багатьох видах спорту. Особливо популярними є українські боксери, такі як брати **Віталій та Володимир Кличко, Олександр Усик, Василь Ломаченко** та інші. Вони мають чемпіонські титули, виступали на провідних аренах світу, ними захоплюються сотні тисяч вболівальників. Прості люди на різних континентах починають визнавати Україну саме завдяки цим та іншим нашим спортсменам.

Україна має імідж спортивної держави й тому, що проводить різні міжнародні змагання. Одним із наймасштабніших змагань було Євро – 2012, коли Україна і Польща приймали чемпіонат Європи з футболу. До Києва та інших міст приїхали сотні футбольних вболівальників

з різних країн Європи. які були гостинно зустрінуті. а матчі відбулися в оновлених спортивних спорудах.

Українські команди беруть участь і в Олімпіадах, проте не досить вдало, зате наші параолімпійці, які мають інвалідність, дуже вдало виступають на самих престижних змаганнях і привозять додому чимало золотих, срібних та бронзових медалей.

Таким чином поступово формується позитивний образ нашої країни у світовому співтоваристві.

Формуємо предметні компетентності

Хронологічну

Визначте скільки років Україна є членом ООН.

Просторову

Покажіть на мапі країни, які дали гарантії Україні за Будапештським меморандумом.

Інформаційну

Використавши текст підручника та додаткові джерела, зробіть талицю «Глобальні виклики людству в сучасних умовах» за схемою: назва проблеми, її сутність, шляхи подолання.

Логічну

1. Які тенденції світового розвитку другої половини ХХ початку ХХІ ст. на ваш погляд найголовніші?

2. Чи згодні ви з тим, що зануреність молоді у «віртуальну реальність» призводить до знеособленості комунікацій, відсутності співпереживання у спілкуванні? Відповідь аргументуйте.

3. В яких міжнародних організаціях бере участь Україна?

Аксіологічну

Сформулюйте ваші власні цінності людського буття.

Мовленнєву

Останнім часом деякі політики та політологи висловлюють думку, що якби Україна не відмовилася від ядерної зброї у середині 19 90-х рр., це стало б стримуючим фактором проти агресії Росії. Обговоріть це питання у групах.